

RECENZIO

HAJNÓCZY PÉTER: JELENTÉSEK A SÜLLYESZTŐBŐL.
AZ ELKÜLÖNÍTŐ ÉS MÁS ÍRÁSOK (SZERK. NAGY TAMÁS)
(BUDAPEST: MAGVETŐ 2013) 378.*

1. Valódi könyvkülönlegesség jelent meg ebben az évben a Magvető Kiadónál. Több mint harminc évvel a kézirat benyújtását követően a kiadó megjelentette – az 1981-ben fiatalon elhunyt – Hajnóczy Péter *Az elkülönítő* című művét. Három évtizedes késéssel az olvasóközönség a kezébe vehette a hetvenes évek szocialista Magyarországnak egyik legfelkavaróbb egészségügyi és jogi botrányát kiváltó munkáját – immár a teljes, az író által megálmodott változatában.

Ez a változat nem csak a *Valóság* 1975-ös évfolyamában megjelent, jelentős közéleti visszhangot kiváltó szociográfiát tartalmazza, hanem az ezt megelőzően és követően született olyan szövegeket is, melyeket Hajnóczy egységes szerkezetbe kívánt rendezni. Találhatunk így a könyvben jegyzeteket, interjúkat, olvasói leveleket, – a *Valóság*ban megjelent cikk miatt indult bírósági eljárás során született – bírósági ítéleteket, korabeli hazai és külföldi újságcikkeket, továbbá elbeszéléseket is, melyek közül *A nagy jogi légzés* című, a kiadói visszautasítás és megaláztatás „élményét” irodalomná nemesítő novella először ebben a kötetben látott napvilágot.

A hazai irodalmi körökben a könyv már jelentős figyelmet kapott, számos recenzió és értékelés jelent meg.¹ Ezek méltatták, többek között, magát a kötet megjelentetését és a kiadó bátorságát; a szerkesztő kiváló munkáját, melyet a hagyatékból egy mályvaszínű dobozban előkerülő, sokféle, különféle állapotban lévő töredékből álló kézirat szöveggondozásával végzett; a kötethez illesztett remek előszót; és – talán a felsorolást ezzel kellett volna kezdeni – Hajnóczy munkájának különlegességét és nagyszerűségét. Nem túlzás azt állítani, hogy az *Az elkülönítő* ismételt, immár teljes megjelenése újra a figyelem előterébe állította a közelmúlt talán legkülönlegesebb magyar íróját és életművét.

A következőkben, eltérve a kötet kapcsán megkezdődött irodalmi diskurzustól, amellet szeretnék érvelni, hogy az irodalmi értékein túl e munka lényeges jogi tanulságokat rejt magában, és így megismerése akár a joggal hivatásszerűen foglalkozók számára is érdekes lehet.

* Készült az OTKA 105552 sz. projektje (A magyar lakosság jogtudata – elméleti és empirikus elemzés) keretében.

¹ Lásd pl. CSERJÉS Katalin: „A 30 esztendőn át lezárva álló »4. doboz«” *Tiszatajonline.hu* (2013. 06. 20.); *tiszatajonline.hu/?p=33195*; MEZŐ GÁBOR: „Embertelen kommunizmus – elsüllyesztett emberek” *Magyar Hírlap Online* (2013. július 2.); *www.magyarhirlap.hu/embertelen-kommunizmus-elsullyesztett-emberek*; RÉVÉSZ SÁNDOR: „Te is lehetsz elmebeteg” *Népszabadság Online* (2013. augusztus 26.); JÁNOSSY LAJOS: „Befutóra I.” *Litera www.litera.hu/hirek/hagyatek-73102* (2013. szeptember 4.); SVÉBIS BENCE: „Tényszerű és merész” *Élet és Irodalom* 2013. augusztus 2.; GABORJÁK ÁDÁM: „Emlékszel Alízra?” *Élet és Irodalom* 2013. augusztus 2.

2. Nagyon röviden érdemes összefoglalni magát a „történetet”, melyben *Az elkülönítő* 1975-ös megjelenése csak egy mozzanat, így válhat teljesen érthetővé a munka hetvenes évekbeli és jelenkori jelentősége. Az 1950-es évek elején, valószínűleg Rákosi Mátyás vagy Vas Zoltán ötlete alapján, az addig Budapesten működő, korábban egyházi kezelésben lévő ún. elmeszociális otthonokat kitelepítették Budapestről az ország eldugott szegleteibe (például Zalaapátiba, Szentgotthárdra és Zsirába). Ezek működése továbbra is a Fővárosi Tanács hatáskörébe tartozott, azonban a gyakorlatban teljesen önálló, bármiféle kontroll nélkül működő intézmények jöttek létre. A hetvenes években közel tizenötezer beteg lakott ilyen otthonokban, javarészt olyanok, akiket ún. defekt esetnek nyilvánítottak, azaz lemondtak a gyógyításukról, helyzetük javításáról. A „lakók” jogi helyzete tisztázatlan volt, mivel nem védték őket a zárt osztályokon ápoltakra vonatkozó jogszabályok, továbbá a bekerülés is döntően egy adminisztratív, nem pedig orvosi döntéstől függött.

Hajnóczy 1972 tavaszán kezdett el az elmeszociális otthonokkal érdemben foglalkozni, miután megismerkedett és beszélgetett Szépvölgyi Alizzal. Ez a hölgy bizonyíthatóan nem volt elmebeteg, hanem hatósági visszaélés miatt került Szentgotthárdra és onnan az intézet egykori orvosa, aki egyben Hajnóczyt is kezelte alkoholizmusa miatt (Kiss-Vámosi József) mentette ki – a szó valódi értelmében. Ezt követően Hajnóczy a Balázs Béla filmstúdió támogatásával elkezdte az anyaggyűjtést, beleértve a helyszíni riportok készítését. Ezek alapján készítette el a *Valóságban* 1975 őszén megjelent írást, melyet heves visszhang (újságcikkek, rádióriportok, névtelen levelek, orvostikai eljárás Kiss-Vámosi ellen) és egy sajtóper követett. A közfelháborodás hatására a vonatkozó szabályokat már a hetvenes években elkezdték megváltoztatni, és ezzel a betegek helyzete jelentősen javult. Eközben Hajnóczy tovább dolgozott az anyagon, melyet 1980 tavaszán benyújtott a Magvető Kiadóhoz. Az anyag leadását követően több levelet is váltott Kardos Györggyel, a kiadó akkori mindenható igazgatójával, melyben a megjelenésről történő döntést sürgette. 1981 augusztus elején bekövetkezett haláláig azonban nem kapott választ, majd az özvegyét 1981 végén szóban értesítették, hogy nem fogják a kéziratot kiadni. A kézirat végül 1984-re került vissza Hajnóczy feleségéhez.

3. Nagy Tamás bevezetőjében amellet érvel, hogy a kötet gerincét alkotó *Az elkülönítő* című munkának létezik jogszociológiai olvasata is. (13. o.) Ez részben magából a szociográfiai műfajából következik, nem meglepő ugyanis, hogy egy munka, mely egy ilyen kényes kérdést vizsgál, mint az elmeszociális otthonokban élők helyzete a hetvenes évek szocialista Magyarországon, témája miatt szembe kerül a jogi szabályozás problémájával. Azaz, a probléma szociográfiai érzékenységgű feltárásánál a jog, több szempontból is, megkerülhetetlen, és ez önmagában megalapozza a jogszociológiai olvasatot.

„Végső soron – mutat rá Nagy –, *az elkülönítő* jelentés volt egy országról, arról, mit tudhatunk jogról és szabadságról az 1970-es években Magyarországon; s mint ilyen [...] elvégezte a feladatot, amit a korabeli jogszociológiának kellett volna (már ha az képes és alkalmas lett volna rá).” (17. o.) E ponton Nagy korábban már részletesen kifejtett álláspontjával találkozhatunk újra, miszerint az irodalmi, különö-

sen a szociografikus ihletettségu munkák, alkalmasak jogszociológiai igényü következtetések megalapozására.²

Úgy vélem, hogy ezen a ponton csak egyet lehet érteni a szerkesztövel, *Az elkülönítő* jogszociológiai relevanciája vitathatatlan. Azt azonban már nem lehet állítani, hogy ez és a hasonló munkák egy az egyben átve(he)tték volna a jogszociológia szerepét a szocializmus Magyarországon. Nem szabad elfelejteni, hogy a hatvanas évektől kezdve rendszeresen zajlottak empirikus jogszociológiai kutatások, Kulcsár Kálmánnak köszönhetően elsőként a jogismeret területén,³ majd Sajó András kutatásaival összefüggésben a hangsúly fokozatosan áttevődött a jogtudat kutatására⁴ a hetvenes évek közepétől.

A jog társadalmi működésével foglalkozó legelső kutatások tehát már lezajlottak, amikor *Az elkülönítő* ötlete először megszülethetett írójában. Amiben Hajnóczy – és más kortárs szociográfiai munkák – attitűdje messze túlmutat ezeken, az az, hogy hatalmas, átütő erővel jelenik meg benne egyrészlről a kritikai szemlélet, másrészlről pedig a legmélyebb felháborodás amiatt, ahogyan a diszfunkcionálisan működő intézmény- és jogrendszer a társadalom legkiszolgáltatóbb tagjaival bánik. Ez pedig túlmutat az akadémiai munkák leíró igényén, finoman árnyalt tudományos eszmefuttatásain és megszólaltatja a lelkiismeret eleven hangját a jogtalansággal és embertelenséggel szemben. Ez az, amit minden jogszociológiával foglalkozó megtanulhat Hajnóczytól: kutatásaik tárgya nem csak személytelen viszonyok összessége, hanem az egyéni életek és sorsok személyes valósága, és ezért az empátia nélkülözhetetlen a kutatómunkában. Az együttérzés pedig megnyitja az utat a kritika felé, az emberi méltóságot súlyosan sértő helyzeteket nem lehet pusztán csak tudományosan bemutatni, hanem fel kell velük szemben hívni az emberség hangját.

4. Hajnóczy műve – véleményem szerint – jogszociológiai rétegein túl haszonnal forgatható a jogi kultúrák vizsgálatánál is. Egy újabb rétegeként a hazai szocializmus jogi kultúrájának főbb jellemzői is kibonthatók a szentgotthárdi elmeszociális otthon körül kialakult viszonyok elemzéséből. Így közelebb kerülhetünk a szocializmus jogi kultúrájának olyan dimenzióihoz, melyek a korszak hivatalos forrásait – jogszabályokat és tudományos munkákat – forgatva szinte hozzáférhetetlenek.

Elsőként, a köteteket olvasva nem lehet nem észrevenni a szocialista jogi viszonyok mögött megbúvó tudathasadásos társadalmi állapotot. Mindenhol és minden szinten ilyen helyzetekkel találkozunk. Csak példaként: bizonyíthatóan nem elmebetegeket zárnak elmeszociális otthonokba; az otthon vezetője egy műveletlen, marxista egyetemet végzett „egészségügyi középáder”, aki azonban orvost játszik, injekció és gyógyszerek beadását rendeli el rendszeresen; egy újságcikkben azt olvashatjuk, hogy a szociális otthonok dolgozóit áthatja „az emberiség örömet adó érzése” (55. o.), miközben Szentgotthárdon rendszeresen nyugtató injekciókkal fegyelmezik a betegeket; egy szabadságvesztést elrendelő ítélet kiszabását

² NAGY Tamás: „Egy arkangyal viszontagságai a szocializmusban. Hajnóczy Péter *A Fűtő* című elbeszélésének egy lehetséges olvasata” in FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Iustitia kirándul* (Budapest: Szent István Társulat 2009) 9–41.

³ KULCSÁR Kálmán: *A jogismeret vizsgálata* (Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet 1967).

⁴ Összefoglalóan: SAJÓ András: *Látzat és valóság a jogban* (Budapest: KJK 1986).

jelentős büntetőeljárás garanciák övezik, míg egy „életfogytig” tartó elmeszociális otthonban történő elhelyezéshez egy tanácsi hivatalnok döntése is elég; az otthonban az emberi méltóság legalapvetőbb követelményeit sem tisztelik évtizedeken keresztül, amiről semmilyen hivatalos szerv sem vesz tudomást, majd a népi ellenőrök megbüntetik a büfést (!), mert rossz minőségű pohárban ad hígított kávé a gondozottaknak; és a sort még lehetne hosszasan folytatni. Azaz, számos ponton kitűnik, hogy a valóság gyakran köszönő viszonyban sincs a jog által rendezni vélt társadalmi viszonyokról alkotott hivatalos képpel, és ez a helyzet – vagyis a túlzott távolság a valós viszonyok és a szabályozás ideálja között – önmagában képes komolyan aláásni a jogi szabályozás normatív erejét. Túl nagy a szakadék a jog látszata és a valóság között, és így a jog gyakorlatilag képtelen a legtöbb helyzetben betölteni rendező, szabályozó funkcióját. Ez történt Szentgotthárdon is, nem a vonatkozó, akár alkotmányi szintű alapelvekből – mint például az emberi méltóság tiszteletéből – kibontható jogszabályok rendezték a betegek sorsát, hanem Bedi Ferenc, az otthon vezetője, a „mindenható atyaúristen” (74. o.). Belegondolni is borzasztó, vajon hány – a jogról tudomást sem vevő – Bedi Ferenc tevékenykedett a szocialista Magyarországon.

Másodsorban, a kötetben közölt interjúk és újságcikkek arra is rámutatnak, hogy a szocialista jogi kultúra háttérben mindig ott állt a nyugati jogi kultúra egyfajta ellenpontként. Mindenki, akivel Hajnóczy beszélgetett, és maga az író is, sokszor utal különféle megjegyzésekben arra, hogy ennek a helyzetnek nem kellene így lennie. A problémákat – és ez a legérdekesebb – öntudatlanul a modern nyugati jog alapvető intézményeinek segítségével ragadják meg. A betegek jogilag tisztázatlan helyzetének; a felettes szervek érzéketlenségének és tehetetlenségének; a bírói szemle hiányának; a beutalás tisztán hivatali útjának és a jogi garanciák működésképtelenségének; az elmeszociális otthonokba történő elhelyezés körül kialakuló korrupciónak a kiemelése mind-mind arra utal, hogy az író és a kötet további szereplői is megérezték azt, hogy ez nem feltétlenül az egyetlen lehetőség a megoldásra, mert más berendezkedés is létezhet. Ha az előbbieket „átfordítjuk” a nyugati jogi kultúra nyelvére, akkor azt láthatjuk, hogy annak legalapvetőbb intézményeit és mechanizmusait hiányolják valójában: a kiszámíthatóságot, a hatékony felügyeletet, a bírói garanciákat, a döntések megalapozottságát és a tisztességes eljárást. Azaz, a nyugati jogi kultúra alapfogalmai egyben a rendszerkritika eszköztárát is jelentették a szocializmus Magyarországon – és úgy tűnik, a jog működésének problémái még az irodalom szintjén sem voltak máshogy elmondhatóak.

5. Hajnóczy műve, azt hiszem, több szempontból is fontos napjaink jogászai számára. Emlékeztet minket arra, hogy a jog a társadalmi valóságban működik, és ezért nélkülözhetetlen valamiféle társadalmi érzékenység. Ráirányítja a figyelmet a legkiszolgáltatottabb körülmények között élők sorsára és kiemeli az ő jogvédelmük fontosságát. Továbbá együttérzést ébreszt azok iránt, akik nincsenek olyan helyzetben, hogy jogaikat érvényesítsék, és így az átlagosnál is jobban rá vannak utalva a jogászság mindennapi tevékenységére.

A mű felveti azt a kérdést is, hogy vajon a rendszerváltást követően mennyire változott meg valójában a magyar jogi kultúra. Vajon a fent bemutatott attitű-

dök teljesen eltűntek, és a joghoz való viszonyunkat már új, „nyugatias” szemlélet határozza meg? Tényleg eltűntek-e a Bedi Ferencek egyszer és mindenkorra? Nyilvánvaló, a probléma komplexitására tekintettel, hogy erre a kérdésre nem lehet e keretek között válaszolni. A mindennapi benyomásaink azonban abban kell, hogy megerősítsenek minket, hogy a fenti kérdéssel mindenképpen szükséges foglalkozni – egyszerre tudományos és kritikai igénnyel.

Fekete Balázs*

HALMAI GÁBOR: ALKOTMÁNYJOG – EMBERI JOGOK – GLOBALIZÁCIÓ. AZ ALKOTMÁNYOS ESZMÉK MIGRÁCIÓJA (BUDAPEST: L'HARMATTAN FÖLD-RÉSZ KÖNYVEK 2013) 224.

2010-et követően az addigi alkotmányos környezet jelentősen megváltozott, és ez kihatott az alkotmányjog tudományára is, amely változásnak emblematisz jelzése Halmi Gábor új könyve.

2010 őszén korábban a szakmában elképzelhetetlennek tartott dolog történt, nevezetesen az Alkotmánybíróság és az alkotmányozó többséggel rendelkező kormányzat közötti konfliktus nyomán az Alkotmánybíróság hatáskörének megcsönkítése. Azóta az alkotmányos tulajdonvédelem lényegében nem működik a magyar jogrendben (a magyar alapjogi tulajdonvédelmi ügyek azóta rendre Luxemburgban és Strasbourgban dőlnek el). A másik jelentős esemény 2011 tavaszán az új Alaptörvény elfogadása volt, amelyet a szakma végig élénk figyelemmel kísért.¹ Az alkotmányozás eredménye erősen megosztotta a szakmát, de alapvetően a negatív vélemények domináltak, mert az Alaptörvény távolította az alkotmányos kultúrát a hagyományosan viszonyítási pontnak számító nyugat-európai *mainstream*-től, amint azt a Velencei Bizottság számos (részben a sarkalatos törvényekről szóló) negatív véleménye mutatta.² A kormányzati kommunikáció a negatív véleményeket politikai elfogultságokkal és valamiféle nemzetközi összeesküvéssel próbálta magyarázni, de a szakma nagy többsége pontosan látta, hogy érdemi és tartalmi jellegű problémákról van szó (vagy legalábbis azokról is szó van).

A közbeszédben és a médiában az alkotmányjogi témák a középpontba kerültek. Hamar kiderült azonban, hogy a sajátos magyar médiaviszonyok és a hiszterizált

* PhD, tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30; egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
E-mail: fekete.balazs@tk.mta.hu.

¹ Az ezt övező szakmai vitákhoz lásd DRINÓCZI Tímea – JAKAB András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011*, I–II. (Budapest – Pécs: Pázmány Press 2013) (előzetesen nagyrészt a plwp.jak.ppke.hu honlapon már publikálva az alkotmányozási folyamat során); JAKAB András – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések* (Budapest: MTA TK PTI – ÚMK 2012).

² Lásd pl. DRINÓCZI Tímea (szerk.): *Magyarország új alkotmányossága* (Pécs: PTE ÁJK 2011).

közbeszéd által nyújtott keretek között nem lehet értelmes, nyilvános vitát folytatni. Ezért az alkotmányjogászok jelentős része a médiaszerepléseket illetően a hallgatás mellett döntött.

Éz azonban nem jelenti azt, hogy a szakma berkein belül ne folya jelenleg is élénk eszmecsere a kérdésről, amint azt Halmi Gábor könyve is mutatja. Alapvetően háromféle megközelítés tapasztalható az új helyzettel kapcsolatban:³ (1) elfogadás, (2) kritika és jogdogmatikai küzdelem, (3) teljes elutasítás.⁴

Ad (1). Az elfogadók szerint az új Alaptörvény elfogadása legális és legitim volt, sőt a rendszerváltás lezárásaként szükség volt arra. A tartalmi problémák (például az Alkotmánybíróság hatáskör-korlátozása, amelyet finoman még az elfogadók is kritizálni szoktak), ha vannak is, nem súlyosak, vagyis nem érik el sem mennyiségben, sem minőségben a kritikus szintet.⁵ Szerintük egy szuverén nemzetnek az alkotmánya elfogadása során nem feltétlenül kell minden apró részletkérdésben a legjobb (sőt talán nem is a legjobb) nyugat-európai hagyományokat összeválogató Velencei Bizottság ajánlásaihoz igazodnia (hiszen más európai államoknál is mindig lehet találni olyan jogi rendelkezéseket, amelyek nem illeszkednek ezekhez az ajánlásokhoz).

Ad (2). A középső álláspont szerint az elfogadás ugyan legális volt, de szerencsétlen pusztán matematikai szabályok alapján ebből a legitimitásra is következtetni. Az alkotmányozásra ugyan nem volt szükség, de szimbolikus újrakezdésként akár jól is sikerülhetett volna, ha óvatosabban, integratív jelleggel és jogi-tartalmi szempontból konszolidációs céllal történik. A hibák (vagyis a Velencei Bizottság által megjelölt nyugat-európai standardoknak nem megfelelő megoldások) sajnos számosak és helyenként súlyosak, ezért részben átértelmezésre (*contra legem* jogdogmatikai küzdelemre), részben pedig módosításokra lesz szükség az alkotmányos stabilitáshoz hosszú távon.⁶ Álláspontjuk szerint a hibák nem jogszerű módon

³ A vitákhoz, kissé más felosztással, lásd pl. Tóth Gábor Attila elemzését, in Gacs Katalin [et al.]: „Alkotmányjog az Alaptörvény után” Konferenciabeszámoló *Fundamentum* 2012/4. 123.

⁴ Az alkotmányjogi *tankönyvirodalom* egy része azonban – vélhetően szándékosan – kerüli ezeket az értékelő kérdéseket, lásd PETRÉTEI József: *Magyarország alkotmányjoga II. Államszervezet* (Pécs: Kodifikátor Alapítvány 2013); CHRONOWSKI Nóra: *Alkotmányjog* (Pécs: Dialog Campus 2013).

⁵ Lóránt CSINK – Balázs SCHANDA – András VARGA Zs. (szerk.): *The Basic Law of Hungary: A First Commentary* (Dublin: Clarus Press 2012) (a munkát az Alaptörvény Átmeneti rendelkezéseinek elfogadása előtt írták, és nem világos, hogy vajon ennek fényében is elfogadók lennének-e még a szerzők); TRÓCSÁNYI László: „Az Alaptörvény elfogadása és fogadtatása” in Varga Norbert (szerk.): *Az új Alaptörvény és a jogélet reformja* (Szeged: SZTE ÁJK 2013) 293–302; TRÓCSÁNYI László: „Alapítanok” in TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba* (Budapest: HVG-ORAC 2012) 19–76; RIXER Ádám (szerk.): *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére* (Budapest: KRE – ÁJK 2012).

⁶ „Az Alkotmánybíróság többé nem az alkotmányvédelem legfőbb szerve” [Sólyom Lászlóval Kovács Kriszta beszélget] *Fundamentum* 2013/1. 19–30; JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei* (Budapest: HVG-ORAC 2012); András JAKAB – Pál SONNEVEND: „Continuity with Deficiencies: The New Basic Law of Hungary” *European Constitutional Law Review* 2013/1. 102–138; GÁLI Csaba – SEPSI Tibor – TORDAI Csaba: „Az Alaptörvény köszöntése” (2012. 01. 01.) *igjirnancki.blog.hu/2012/01/01/az_alaptorveny_koszontese*; Herbert KÜPPER: *Ungarns Verfassung vom 25. April 2011* (Frankfurt am Main: Peter Lang 2012).

történő orvoslása (kelseni értelemben vett forradalom) veszélyes precedenst teremtené, ezért az a jövőben sem elfogadható.

Ad (3). Az elutasítók szerint az alkotmány elfogadása eleve illegitim volt, hiszen nem kért rá direkt felhatalmazást a kormánytöbbség (a választások előtt nem volt világos a kérdés, utána pedig elmulasztották népszavazást tartani).⁷ Egyesek még a legalitást tekintve is kételyeket fogalmaznak meg, hiszen egy korábbi 4/5-ös eljárási szabályt még hatályban lévőnek gondoltak. A hibákat olyan mértékűnek és mennyiségűnek tartják, hogy azt még javítgatni sem érdemes, értelmezési diskurzusokba sem szabad beszállni, hiszen az legitimálná az elfogadhatatlant. Vagyis teljesen új alkotmányra van szükség, esetleg addig is első lépésben a 2010 előtti alkotmányos állapothoz kell visszatérni (akár egy kelseni értelemben vett forradalommal, egyszerű többséggel és népszavazással). Szerintük a jelenlegi sötét alkotmányos középkorban a nemzetközi jogi (strasbourgi) és EU-jogi eszközökben kell a hatalmat korlátozó pót-alkotmányt keresni, amíg a kizökkent időt helyre nem lehet tolni.⁸ A nemzetközi és EU-jogi kérdések összefonódása az alkotmányjoggal természetesen korábban sem volt ismeretlen a magyar irodalomban,⁹ de az elmozdulás az érdeklődésben és ennek a gondolati iránynak a megjelenése emögött mégis világosak.

Halmi Gábor munkája egyértelműen a legutóbbi csoportba tartozik. A kötetnek a nemzeti alkotmányjog sikertelensége után a nemzetközi (és európai) szint felé fordulás a kulcsmotívuma, mégpedig két szempontból: egyrészt a nemzeti alkotmányjog nemzetköziesedése, másrészt a nemzetközi jog alkotmányosodása szempontjából. A nemzeti alkotmányjog nemzetköziesedése Halmi tárgyalásában egyrészt a nemzeti alkotmányozó hatalom belső, de leginkább nemzetközi (EU-) jogi korlátait, másrészt pedig a külföldi és nemzetközi jog alkotmányértelmezésben történő használatát érti. A szerző a 33/2012. (VII. 17.) AB határozat (ABH 2012, 99–142.) kapcsán érvel az alkotmánymódosítás tartalmi (és nem csak eljárási) alkotmánybírói kontrollja mellett, amelynek mércéje alapvető emberi jogi jogelvek lennének.

⁷ Tóth Gábor Attila: „Mi van és mi legyen a Magyar alkotmányjogban?” *Közjogi Szemle* 2011/2. 1; Gábor Attila Tóth (szerk.): *Constitution for a Disunited Nation* (Budapest: CEU Press 2012); Gábor HALMAI – Kim Lane SCHEPPELE (szerk.): *Opinion on Hungary's New Constitutional Order 2012*; lapa.princeton.edu/hosteddocs/hungary/Amicus_Cardinal_Laws_final.pdf (magyarul lásd *Fundamentum* 2012/2.).

⁸ „Kizökkent az idő; – oh, kárhozat! / Hogy én születtem helyre tolni azt.” (Shakespeare, Hamlet 1. felvonás, 5. szín, Arany János fordítása).

⁹ Az EU-integráció általános alkotmányelméleti problémáiról korábban két kötet is megjelent: PACZOLAY Péter (szerk.): *Alkotmányelmélet és európai integráció* (Budapest: Szent István Társulat 2004); uő.: *Az alkotmányelmélet fejlődése és az európai kihívás* (Budapest: Szent István Társulat 2003). Két általános mű jelent meg az EU intézményi jogáról, ill. a csatlakozás során bekövetkezett magyar alkotmányjogi változások leírásáról: CHRONOWSKI Nóra: „Integrálódó” *alkotmányjog* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2005); DEZSŐ Márta – VINCZE Attila: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban* (Budapest: HVG–ORAC 2006, ²2012); KARDOS Gábor: „Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények” in: HALMAI Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok* (Budapest: Osiris 2003) 137, kül. 173. elsőként tárgyalta a jövőbeni EU-tagság alapjogi vonatkozásait. Az Alaptörvény elfogadása utáni időből, az új Alaptörvénnyel kritikus megközelítésben lásd CHRONOWSKI Nóra (szerk.): *Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamaként* (Budapest: HVG–ORAC 2011).

Tekintettel azonban arra, hogy a magyar jogrendszerben pozitív jogilag a mérce nem adott, az érvelés szükségszerűen nehézségekkel küzd, és leginkább az alkotmányosság eszméjének betartását kérheti csupán számon, nem pedig a jogsértést a nevezett AB határozaton. A fejezet külön érdeme, hogy bemutatja más országok gyakorlatát a kérdésben, méghozzá India révén olyant is, ahol külön pozitív-jogi rendelkezés hiányában az adott ország legfelső bírósága alakított ki materiális mércéket. A kérdés ilyen összehasonlító jellegű tárgyalása eddig hiányzott a magyar szakirodalomból.¹⁰

Külön fejezet elemzi a nemzetközi és a külföldi jog alkotmányértelmezésben játszott szerepét. Halmi Gábor a téma optimista szerzői közé tartozva normatív megalapozottnak és (legalábbis globálisan) terjedőben lévőnek látja a jelenséget.¹¹

Az előzőtől elkülönülő harmadik kérdés, hogy az alkotmányozó és a bíró mellett a törvényhozót vajon mennyiben köti a nemzetközi és az EU-jog, vagyis hogy mennyiben szolgálhat az kvázi pót-alkotmányként, ha a hazai alkotmányvédelem valamilyen okból nem működik. Erről nem szól ugyan külön fejezet, de a 63–66. oldalakon Halmi ismerteti azt az érdekes nemzetközi vitát, amely az ún. Fordított Solange-kérdés mentén bontakozott ki,¹² és amely az EU Alapjogi Kartájának belső jogi alkalmazhatóságát veti fel.

A kötet második, terjedelmében rövidebb része (169–196. o.) a nemzetközi jog alkotmányosodásáról szól, amelyen a szerző leginkább az egyetemes (büntetőjogi és polgári jogi) joghatóság terjedését érti.¹³ A könyv a szerző Habermas és Kant szellemében íródott epilógusával zárul, amelyben reményét fejezi ki, hogy a jogrendek mindenütt a világon az emberi jogok hatékonyabb érvényesülése felé mozdulnak el.

¹⁰ A magyar viták elsősorban az elméleti kérdésekre szorítkoztak, és a német példától eltekintve más országról csak igen ritkán szóltak, lásd pl. CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: „Túl az alkotmányon...” *Közjogi Szemle* 2010/4. 1; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: „...az alkotmányjogon innen” *Alkotmánybírói Szemle* 2011/1. 66; HALMAI Gábor: „Alkotmányos alkotmányserítés” *Fundamentum* 2011/2. 81; KOCSIS Miklós: „Viszonyítási pont vagy a vizsgálat tárgya – alkotmányellenes alkotmány módosítások?” *Új Magyar Közigazgatás* 2011/2. 44; KOCSIS Miklós: „Az Alkotmánybíróság határozata az »alkotmányellenes alkotmány módosítások« ügyében” *Jogesetek Magyarázata* 2011/3. 3; DRINÓCZI Tímea: „Gondolatok az Alkotmánybíróság 61/2011. (VII. 12.) AB határozatával kapcsolatban” *JURA* 2012/1. 37; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről* (Budapest: Gondolat 2012); SZENTE Zoltán: „Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Alaptörvényének Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról” *Jogesetek Magyarázata* 2013/2. 11. A nemzetközi szakirodalomban az általam ismert legjobb munka a témában: SABRINA RAGONE: *El control judicial de la reforma constitucional. Aspectos teóricos y comparativos* (Mexico: Porrúa-Instituto Mexicano de Derecho Procesal Constitucional 2012).

¹¹ Pesszimista ellenben TANIA GROPPÍ – MARIE-CLAIRE PONTHEUREAU (szerk.): *The Use of Foreign Precedents by Constitutional Judges* (Oxford: Hart Publishing 2013).

¹² ARMIN VON BOGDANDY [et al.]: „Reverse Solange – Protecting the Essence of Fundamental Rights against EU Member States” *Common Market Law Review* 2012/2. 489. (Magyarul megjelent: *Fundamentum* 2011/4. 5.)

¹³ A fogalom további értelmezési lehetőségeinek bemutatásához lásd pl. OLIVER DIGGELMANN – TILMANN ALTWICKER: „Is There Something like a Constitution of International Law? A Critical Debate of the Debate on World Constitutionalism” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 2008, 623–650; www.zaoerv.de/68_2008/68_2008_3_a_623_650.pdf.

A munka kiterjedt szakirodalmi ismeretről tanúskodik, számos olyan kérdést mutat be magyarul, amelyekről eddig alig lehetett olvasni. A szerző határozott álláspontot képvisel, és álláspontja mellett mindig súlyos érveket hoz, amelyekkel a hazai szakmai diskurzust minden bizonnyal jelentősen befolyásolni (bár talán nem mindig meggyőzni) fogja. Tekintettel azonban arra, hogy a tárgyalt kérdésekről a viták nagyrészt angolul zajlanak (ha úgy tetszik nem csak az alkotmányjog nemzetköziesedik, hanem ennél jóval erősebben az alkotmányjog tudománya is), ezért a teljes potenciális olvasóközönséghez leginkább majd egy angol fordítással lehet eljutni. Addig is Halmai Gábor alapos munkájának ismerete a témával foglalkozó magyar szakemberek privilégiuma marad.

Jakab András*

SZALAI ANIKÓ: A FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉSEK HATÁSA
A NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE (SZEDED: PÓLAY ELEMÉR
ALAPÍTVÁNY 2013) 194.

A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény¹ 73. cikke értelmében „az egyezmény rendelkezései nem érintik az államok utódlásával, az állam nemzetközi felelősségével vagy az államok közötti ellenségeskedések kitörésével kapcsolatban valamely szerződés tekintetében felmerülő kérdéseket.” A bécsi egyezmény előkészítő irataiból megállapítható, hogy az államutódlás és az államfelelősség kérdésével az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága elsősorban azért nem foglalkozott részletesebben, mert nem kívánta korlátozni a saját mozgásterét e két terület későbbi kodifikációjában. Ezekből az iratokból azonban az is jól látszik, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság számos tagja nem támogatta, hogy „az államok közötti ellenségeskedés” kérdését nevesítsék az egyezményben, mondván, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság feladata az államok közötti békés kapcsolatok jogának kodifikációja.² Végül ez utóbbi fordulat csak a magyar, lengyel és svájci delegáció közös javaslatára került be az 1969. évi bécsi egyezmény szövegébe.³

Immáron több mint negyven évvel a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény elfogadását követően megállapítható, hogy a 73. cikk (legalábbis részben) kijelölte a Nemzetközi Jogi Bizottság további tevékenységének kereteit is. Először 1978-ban, a szerződésekben való államutódlásról szóló bécsi egyezményt, majd 2001-

* Igazgató, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30; Schumpeter Fellow, Max–Planck–Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 69120 Heidelberg, Im Neuenheimer Feld 535.
E-mail: jakab.andras@tk.mta.hu.

¹ Kihirdette az 1987. évi 12. tvr. a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

² Részletesen lásd Mark E. VILLIGER (szerk.): *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties* (Leiden, Boston: Martinus Nijhoff 2009) 899.

³ *Official Records of the Vienna Conference on the Law of Treaties of 1968/1969*, Documents 199, para. 635.

ben az államok nemzetközi jogi felelősségéről szóló végleges tervezetet, és végül 2011-ben a „Fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre” című tervezetet dolgozták ki és fogadták el a Nemzetközi Jogi Bizottság keretében. Szalai Anikó 2013-ban megjelent (2012-ben sikeresen megvédett PhD értekezésén alapuló) monográfiája ez utóbbi témakör elméleti és gyakorlati bemutatására vállalkozik, sikerrel.

A háború (illetve tágabb értelemben véve a fegyveres konfliktus) már az ókorban is jelentős hatást gyakorolt a nemzetközi szerződések jogára. Cicero a híres *Pro Milone (Pro Tito Annio Milone ad iudicem oratio)* beszédében használta először az „*Inter arma enim silent leges*” (háborúban hallgat a jog) mondást, melynek megfelelően az érintett államok hosszú időn keresztül érvényesülő gyakorlata szerint a háború megszüntette a nemzetközi szerződéseket is.⁴ A 19. század időszakától kezdődően azonban több tényező változásának hatására nem volt tartható ez a sommás megállapítás. Egyfelől, eredendően változott meg a fegyveres konfliktusok jogának természete: a két állam közötti, az egyikük totális legyőzésére, esetenként megsemmisítésére irányuló konfliktusok helyébe a rövidebb intenzitású, többszereplős, a vesztes állam(ok) létét nem fenyegető fegyveres konfliktusok léptek. Másfelől, a békés nemzetközi kapcsolatok joga is számottevő fejlődésen ment keresztül: a kétoldalú kapcsolatokat rendező, meghatározott szűk tárgykörben mozgó szerződések helyébe a többoldalú, tartalmukban is rendkívül változatos szerződések léptek, melyeknél már természetessé vált, hogy a konkrét konfliktus gyakran nem is érinti a részes államok mindegyikét. Nem véletlen, hogy a huszadik századra megjelentek immáron azok a nézetek is, miszerint főszabályként a háború a nemzetközi szerződések hatályát nem érinti.⁵

Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága (miután 2000-ben felvette a hosszú távú munkatervébe) csak 2004-ben kezdte el érdemben vizsgálni a „Fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre” címet viselő témakört, előbb Ian Brownlie, majd Lucius Caffisch rapportőrök irányítása mellett, melynek eredményeként 2011 őszén a Nemzetközi Jogi Bizottság el is fogadta a végleges tervezetet.

Szalai Anikó monográfiája négy fő részből áll: a témához kapcsolódó fogalmi-rendszer-tani kérdések tárgyalását követően bemutatja a Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezetét (mely tervezetet mellékletként a szerző szöveghű magyar fordításában is olvashatunk), az államok (köztük Magyarország) kapcsolódó gyakorlatát, illetve a nemzetközi szervezetek szerződéseivel kapcsolatos egyes speciális kérdéseket.

A témában nem kellően járatos olvasó először talán nem is gondolná, a kérdés elemzése során mennyire fontos a fogalmi-rendszer-tani alapkérdések vizsgálata. Amíg a nemzetközi szerződés fogalma napjaink nemzetközi jogában (köszönhető-

⁴ Szalai Anikó azonban rámutat arra is, hogy egyes természetjogi gondolkodók, így például Hugo Grotius, kifejezetten azt vallották, hogy a háború hatására a természet által diktált elvek és törvények, valamint a nemzetközi közösség által elfogadott szabályok érvényben maradnak. (14. o.)

⁵ Harvard Research in International Law, Law of Treaties. *American Journal of International Law* 1935. Supplement, part III. 657–1024.

en az 1969. évi, majd később az 1986. évi bécsi egyezményeknek) többé-kevésbé egyértelműnek tekinthető, ez már korántsem jelenthető ki ilyen határozottsággal a fegyveres összeütközés fogalmának meghatározásáról. A 2011. évi tervezet értelmében a fegyveres összeütközés „olyan helyzet, amikor államok között fegyveres erőszak alkalmazására, vagy kormányhatóságok és szervezett fegyveres csoportok között elhúzódó fegyveres erőszak alkalmazására kerül sor.”⁶ Szalai Anikó megállapítása szerint ez a fogalom egyértelműen átfogja a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat is (33. o.). Érdekes azonban megemlíteni, hogy az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkében szereplő „ellenségeskedés” kifejezés az egyezmény kommentárja szerint csupán azokra a helyzetekre vonatkozik, ahol az államok közötti fegyveres összeütközés kellően súlyos ahhoz, hogy az a közöttük fennálló szerződéses kapcsolatokat is érinthesse,⁷ ekként az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkének megfogalmazása a nemzetközi fegyveres összeütközésekkel azonosítható. Szalai Anikó maga is úgy véli, hogy elsősorban az államok vonatkozó gyakorlatának hiánya miatt szerencsésebb lett volna, ha a 2011. évi tervezet nem haladta volna meg az 1969. évi bécsi egyezményben rögzített nemzetközi fegyveres összeütközések körét (36. o.), már csak azért is, mert az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai között sincs nézetazonosság arra vonatkozóan, hogy szerencsés-e a tervezet hatályának kiterjesztése a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre. Egyetérthetünk a szerzővel abban, hogy amennyiben a tervezet hatályát nem terjeszti ki a Nemzetközi Jogi Bizottság ezekre a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre, attól még a nemzetközi szerződések megszüntetésének vagy felfüggesztésének, illetve az államfelelősségi szabályok jogellenességet kizáró okokra vonatkozó részének felhívása nem ütközne akadályba a konfliktusban érintett állam részéről (37. o.), ekként a Nemzetközi Jogi Bizottság e jogfejlesztő kísérlete feltehetően sokkal inkább gátja, mintsem motorja lehet a tervezet nemzetközi szerződésként történő későbbi elfogadásának.

A fegyveres konfliktus szerződésekre gyakorolt hatásánál értékelni kell az érintett államok magatartását is: az *ex iniuria ius non oritur* elvvel egyértelműen ellentétes volna, ha egy agresszor állam a jogsértését követően megszüntethetné vagy felfüggeszthetné egy fennálló nemzetközi szerződés alkalmazását. A 2011. évi tervezet 15. cikke ezzel szemben úgy fogalmaz, hogy az agresszor állam csak akkor nem szüntetheti meg, léphet ki vagy függesztheti fel a szerződés alkalmazását, ha az az agresszor állam előnyére szolgálna. Egyetérthetünk Szalai Anikónak azzal a következtetésével, hogy az utolsó félmondat („ha az az állam előnyére szolgálna”) arra utal, hogy a jogellenes agresszióknak bizonyos esetekben akár jogszerű következményei is lehetnek (46. o.). Valóban sokkal szerencsésebbnek tűnne egy olyan abszolút jellegű tilalom megfogalmazása, mint amelyet például az államok nemzetközi felelősségéről szóló 2001. évi tervezet fűz a súlyos kötelezettségzegés követ-

⁶ *Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties*, Yearbook of the International Law Commission (New York and Geneva: United Nations 2011) Part Two, Art. 2 (b).

⁷ VILLIGER (2. lj.) 902.

kezményeihez,⁸ függetlenül a következmények előnyös vagy hátrányos helyzetétől, hiszen annak megítélése már szükségképpen szubjektív elemet is magában hordoz.

Más a helyzet ugyanakkor, ha a megtámadott állam oldaláról közelítjük meg a fegyveres konfliktus hatását az állam szerződéses viszonyaira: a sértett államnak nyilvánvalóan nem állhat érdekében a jövőben bizonyos szerződéses kötelezettségeinek teljesítése a megtámadójával szemben (47. o.). Ilyen esetekben azonban (miként arra Szalai Anikó is rámutat) külön kell választani a megtámadott állam önvédelmi intézkedéseit az egyéb, nem fegyveres intézkedéseitől, melyek a 2001. évi államfelelősségi tervezet ellenintézkedésre vonatkozó szabályai alapján ítélendők meg (50. o.). A 2011. évi tervezet bár elismeri, hogy az egyéni vagy kollektív önvédelem jogával élő állam jogosult egészben vagy részben felfüggeszteni az önvédelmi helyzettel összeegyeztethetetlen szerződésai gyakorlását, nem utal arra, hogy e jogosultság elméleti alapja (és ekként mögöttesen alkalmazandó szabálya) az ellenintézkedés lenne.

A 2011. évi tervezet melléklete tizenkét olyan szerződéstípust sorol fel példaként, melyeknél azt a megdönthető vélelmet állítja fel, hogy azokra nincs kihatással a fegyveres összeütközés. Eltérő rendelkezés hiányában ilyennek minősülnek többek között az emberi jogi tárgyú szerződések is. Megemlítendő azonban, hogy az ENSZ Alapokmányának elfogadását követő években az emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződésekbe éppen azért kerültek be az egyes jogok korlátozását fegyveres konfliktus idején meghatározott feltételekkel lehetővé tevő klauzulák, mert az akkor uralkodó álláspont szerint, ha egy nemzetközi szerződés nem rendelkezett arról, hogy mi a teendő ilyen helyzetekben, akkor a nemzetközi jog általános szabályai alapján az érintett államok szabadon eltérhettek az abban foglaltaktól (és ekként a derogációs klauzula célja valójában nem is a derogáció lehetőségének biztosítása, hanem sokkal inkább az eltéréssel kapcsolatos anyagi jogi és eljárási kérdések szabályozása volt).⁹ Ezzel szemben az 1960-as évektől kezdődően születő nemzetközi emberi jogi tárgyú megállapodások már jellemzően egyáltalán nem tartalmazzák a derogáció lehetőségét, sőt olykor kifejezetten azt nevesítik (mint például az ENSZ 1984. évi kínzás elleni egyezményének 2. cikke), hogy a részes államok a szerződések minden egyes rendelkezését maradéktalanul kötelesek betartani még kivételes körülmények között is. Helyes ugyanakkor Szalai Anikó azon következtetése, miszerint ha egy emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződés maga rendelkezik a rendkívüli helyzetek idején alkalmazható derogáció lehetőségéről és feltételeiről, akkor ebből logikusan következik az a megállapítás, hogy ettől eltérő módon az adott szerződés ilyen rendkívüli körülmények között sem függeszthető fel vagy szüntethető meg (82. o.).

⁸ 41. cikk (2) bek.: Egyetlen állam sem ismerheti el jogszerűnek a 40. cikk értelmében vett súlyos kötelezettségzegéssel létrehozott helyzetet és nem nyújthat segítséget vagy támogatást annak a helyzetnek a fenntartásához.

⁹ Emilie M. HAFNER-BURTON – Laurence R. HELFER – Christopher J. FARISS: Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties. *International Organization* 2011/4. 676–677.

A fegyveres összeütközés nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásainak vizsgálata során nem tekinthetünk el az eljárási kérdések meghatározásától sem. Szalai Anikó álláspontja szerint ilyen esetekben az 1969. évi bécsi egyezmény szerződések felfüggesztésére irányadó szabályait kellene megfelelően alkalmazni (104. o.). Amennyiben ezt a jogintézményt az 1969. évi bécsi egyezményben szabályozott megszűnési okokhoz hasonlóan feltételezzük, úgy célszerűnek tűnik elfogadni azt a megközelítést is, miszerint valamennyi megszűnési ok esetében nem az adott körülmény vagy esemény, hanem a fél arra történő hivatkozása váltja ki a kívánt joghatást.¹⁰ Ez már csak azért is kívánatos, mert korántsem biztos, hogy az érintett felek azonosan ítélik meg egy fegyveres összeütközés jogállását, és főként az egyes konkrét szerződésekre gyakorolt hatását. Kívánatosnak tűnik ugyanakkor annak biztosítása is, hogy az értesítés címzettje az abban foglaltakkal szemben ésszerű határidőn belül tiltakozhasson, hiszen kötelező bíraskodás hiányában könnyen bekövetkezhet az e szerződések felfüggesztésére történő visszaélészerű hivatkozás is. Szalai Anikó a tiltakozás megtételére nem az 1969. évi bécsi egyezmény szerinti három hónapos, hanem annál rövidebb, tizenöt–harminc napos határidőt tartana szükségesnek (107. o.), azonban a 2011. évi tervezet 9. cikke a határidő kérdésében hallgat, csupán annak ésszerű időn belüli voltát írja elő. Valóban úgy tűnik, hogy szerencsésebb lett volna, ha a Nemzetközi Jogi Bizottság akár az 1969. évi bécsi egyezményben foglaltakkal azonos, akár attól rövidebb vagy hosszabb irányba eltérő módon, de az elfogadottnál lényegesen konkrétan határozta volna meg a tiltakozás megtételére rendelkezésre álló időtartamot.

A 2011. évi tervezet 12. cikke értelmében a nemzetközi szerződés fegyveres összeütközés miatti megszüntetéséhez vagy felfüggesztéséhez való jog elveszítendő, ha az érintett állam által tanúsított magatartás alapján feltételezhető, hogy az állam belenyugodott a szerződés hatályban tartásába vagy további alkalmazásába. Érdekes ugyanakkor, hogy (miként Szalai Anikó is idézi) a tervezet kommentárja szerint a Nemzetközi Jogi Bizottság kifejezetten arra biztatja az államokat, hogy ne tegyenek elhamarkodott nyilatkozatokat, hiszen a fegyveres összeütközés nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának felméréséhez időre lehet szükség (110. o.).¹¹

A nemzetközi szerződés felfüggesztését kiváltó események megszűnésével sor kerülhet a szerződés alkalmazásának folytatására. Miként nem automatikusan egy esemény bekövetkezése váltja ki a szerződés felfüggesztését, ugyanígy nem fogadható el az a megközelítés sem, hogy automatikusan az esemény megszűnésével helyreálljon a szerződés alkalmazása. A 2011. évi tervezet 14. cikke ennek megfelelően a szerződésben részes felek megállapodásától teszi ezt függővé.

A monográfia külön értéke, hogy annak IV. fejezete részletesen vizsgálja az államok nemzetközi szerződések felfüggesztésével és megszüntetésével kapcsolatos

¹⁰ Haraszi György szerint ugyanakkor a lehetetlenülés a felek kijelentése nélkül is érvényesül. HARASZI György: *A nemzetközi szerződések megszűnése* (Budapest: KJK 1973.) 280.

¹¹ *Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties, with Commentaries*, Yearbook of the International Law Commission (New York and Geneva: United Nations 2011) Part Two, Commentary to Art. 12. para. 3.

gyakorlatát az elmúlt évszázadokban, részletesen kitérve az I. és a II. világháborút lezáró békeszerződésekre, és ekként a magyar vonatkozású gyakorlatra is. Ugyancsak megismerhetjük a magyar álláspontot a 2011. évi tervezet kidolgozásával és elfogadásával kapcsolatban. Eszerint a 2000-es évek elején Magyarország üdvözölte a fegyveres összeütközések és a nemzetközi szerződések viszonyára vonatkozó téma felvételét a Nemzetközi Jogi Bizottság programjába, majd a tervezet későbbi tárgyalása során támogatta a tervezet nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre történő alkalmazhatóságának rögzítését is. Magyarország összességében egyetértett azzal a megközelítéssel, hogy a tervezet melléklete tartalmazza azon szerződések tipikus listáját, melyekre a fegyveres összeütközések nem gyakorolnak hatást, ám kétségesnek ítélte a barátsági szerződések és a kereskedelmi választottbíráskodásra vonatkozó szerződések hatályban maradását egy fegyveres összeütközés esetén, ellenben javasolta a *ius cogens* tartalmú szerződések felvételét a listába (140. o.).

Haraszi György a nemzetközi szerződések megszűnéséről szóló monográfiájában már 1973-ban megjegyezte, hogy az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkének (illetve tágabban, az ellenségeskedések nemzetközi szerződések jogára gyakorolt hatásának) a vizsgálata önálló monográfia tárgya lehetne.¹² Szalai Anikó 2013-ban megjelent munkája nem csupán azért érdemel különös figyelmet, mert hosszú idő elteltét követően a magyar jogi szakirodalomban elsőként hiánypótló jelleggel tesz eleget ennek az elvárásnak, hanem azért is, mert az nem sokkal a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkájának 2011-es lezárását követően készült el, így annak újdonságához sem tartalmában, sem (a magyar jogi) térben, sem pedig időben nem férhet kétség.

Szemesi Sándor*

¹² HARASZI (10. l.) 11.

* Egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 4028 Debrecen, Kassai út 26.

E-mail: szemesi.sandor@law.unideb.hu.

A BETŰTÍPUSRÓL

Az Állam- és Jogtudomány betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a huszadik század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner-nyomda a tízes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „[...] ezt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papiros síkján.” (Kner Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelenítő orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a Szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A Szerkesztőség a kézirat befogadásról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruházza az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fokozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív [40.000 n (karakter)], maximum két szerzői ív (80.000 n), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10.000 n), maximum egy szerzői ív (40.000 n). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 n terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az erényekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékelik a művet és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.mta.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (pl. „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (pl. szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajt@tk.mta.hu, a recenziókat pedig az ajtrec@tk.mta.hu e-mail címre.

A Szerkesztőség

Évi előfizetési díj: 3800 Ft.